

Diferenciacija izvrševanja kazni odvzema prostosti na Češkoslovaškem po novem zakonu*

Dr. Ladislav Schubert — profesor na pravni fakulteti univerze v Bratislavi in direktor inštituta za kriminologijo v Pragi

Čeprav bom govoril le o novem pojmovanju izvrševanja nepogojne kazni odvzema prostosti, moram vendarle pripomniti, da diferenciacija izvrševanja te kazni v našem kazenskem pravu ni ravno nova. Izvršitev zaporne kazni je sicer doživela različne spremembe, toda v osnovi ima svojo tradicijo. Že staro avstroogrsko kazensko pravo, ki je pri nas veljalo do leta 1950 (torej skoraj sto let), je zajamčilo neko diferenciacijo in je v zakonsko določenih sankcijah tudi navajalo, v kakšni vrsti kazenskega zavoda naj obsojenec prestaja kazen.

V bistvu so se storjena dejanja delila po svoji teži v hudodelstva, prestopke in prekrške. Temu je ustrezala diferenciacija kazenskih zavodov na ječe (za nudodelstva) in zapore (za prestopke in prekrške). Zavodi za prisilno delo (prisilne delavnice) so pomenili nadaljnjo diferenciacijo in so bili namenjeni za potepuhe, za osebe brez dela in stalnega bivališča itd. Tudi za storilce političnih kaznivih dejanj so obstajali posebni zavodi. Po zakonu urejena diferenciacija je imela represiven značaj. Prevzgojni in resocializacijski interes je bil pri tej diferenciaciji majhen. Morda je bil interes za prevzgojo in resocializacijo z zakonsko normo bolj določno urejen le za mladoletnike.

Omenjeno stanje se je spremenilo šele po letu 1948, ko je delavski razred prevzel oblast. To se je kazalo že v novem zakonu o varstvu ljudske demokratične republike, predvsem pa je kazenski zakonik iz leta 1950 določal nov smisel kazni. Zgoraj navedena diferenciacija je bila odpravljena, poudarjen je bil razredni kriterij in po tem pojmovanju so bili obsojenci razvrščeni v naslednje skupine: pripadniki delavskega razreda in drugi delovni ljudje, pripadniki meščanstva ter velike zemljiške posesti in kot tretja kategorija antisocialni deklasirani elementi. Uprava za kazenske zavode, ki je podrejena ministrstvu za notranje zadeve, je izvedla razvrstitev obsojencev v navedene skupine (na podlagi izčrpno izdelanih navodil).

Ta diferenciacija je sicer upoštevala storilčevo pripadnost temu ali onemu razredu ali sloju prebivalstva, vendar je manj upoštevala dejansko moteče stanje obsojenca.

* Referat na posvetovanju o problemih kazenskih poboljševalnih zavodov, Ljubljana, 28. 9.—2. 10. 1965

Dajanje določenih ugodnosti storilec iz vrst delovnih ljudi po eni strani in po drugi strani pogostno združevanje huje motenih obsojencev s kontrarevolucionarnimi je oteževalo prevzgojni proces.

Izkušnje so pokazale, da takšna diferenciacija ni ustrezala dejanskemu družbenemu razvoju. Počasi, brez zakonske ureditve, je prišlo do diferenciacije obsojencev glede na njihovo motenost. Diferenciacijo je izvedlo osebje kazenskih zavodov na podlagi dolgotrajnih kazni. Tako je zopet deloval v neki meri kriterij represije, toda brez sodelovanja sodišča (tako kot do leta 1948).

V letih 1963—1964 je osebje kazenskih zavodov začelo uvajati osnovno diferenciacijo obsojencev. Poglavitni kriterij za uvrstitev v različne skupine je bila teža storjenega dejanja (izražena v dolgotrajni kazenski sankciji in v možnostih storilčeve prevzgoje). Praktično je šlo pri tem za poskus, ki naj bi imel namen, preveriti možnosti takšne klasifikacije zaradi poznejše zakonske ureditve.

Pri tem so naleteli na težave. Obsojenci so bili sicer nastanjeni ločeno in so imeli tudi različen režim prestajanja kazni. Kolikor so delali v civilnih podjetjih, so večkrat prišli v medsebojne stike. Kazenski zavodi namreč večinoma niso imeli lastnih delavnic. Civilna podjetja po so v interesu izpolnitve svojih proizvodnih načrtov zahtevala določeno število obsojencev, kar je oteževalo vzdrževanje različnih skupin. Nič manj pomembno ni bilo zanimanje za specializirane strokovnjake v gradbeništvu, rudarstvu itd. Ti interesi so pogosto prevladovali in so potisnili v ozadje problem diferenciacije.

Kljub omenjenim težavam je počasi le zmagalo načelo o klasifikaciji obsojencev, ki se izraža tudi v zakonu o izvrševanju kazni odvzema prostosti z dne 1. avgusta 1965. Ta zakon pomeni pravzaprav povzetek v prejšnjih letih pridobljenih izkušenj. Njegovo bistvo je v naslednjih načelih.

Predvsem je treba poudariti, da sodišče pri razglasitvi sodbe izreče tudi uvrstitev obsojenca v skupino. Postopek sodišča in kriteriji, po katerih ravna, so določeni v zakonu št. 56/1965, s čimer je dopolnjen kazenski zakonik št. 140/1961. Navajam zakon št. 56/1965 v popolnem besedilu, ker bo tako najbolj razvidno bistvo spremembe.

»Kazen odvzema prostosti se izvršuje v vzgojnih poboljševalnih domovih v treh raz-

ličnih poboljševalnih skupinah. Način izvrševanja kazni v posameznih vzgojnih poboljševalnih skupinah bo določil poseben zakon».

»Sodišče uvrsti storilca praviloma:

a) v prvo vzgojno poboljševalno skupino, če v zadnjih desetih letih pred storitvijo kaznivega dejanja še ni prestajal kazni odvzema prostosti zaradi naklepno storjenega kaznivega dejanja;

b) v drugo vzgojno poboljševalno skupino, če je v desetih letih pred storitvijo kaznivega dejanja že prestajal kazen odvzema prostosti zaradi naklepno storjenega kaznivega dejanja; poprejšnja obsodba pa se ne upošteva, če je obsojenca šteti, kot da še ni bil obsojen;

c) v tretjo vzgojno poboljševalno skupino, če je bila obsojencu izrečena kazen kot posebno nevarnemu povratniku ali zaradi kaznivih dejanj, ki so naštetá v 62. členu.

Sodišče lahko uvrsti storilca v drugo vzgojno poboljševalno skupino, kot bi ga moralo po 2. odstavku, če sodi — ob upoštevanju teže storjenega dejanja, stopnje in značaja storilčeve motnje —, da bi bila prevzgoja v drugi skupini bolj zagotovljena. V tretjo vzgojno poboljševalno skupino pa se vedno uvršča storilec, ki mu je bila smrtna kazen po pomilostitvi znižana na kazen odvzema prostosti.

Če uvrsti sodišče v tretjo vzgojno poboljševalno skupino storilca, ki je posebno hudo moten in ki mu je bila smrtna kazen po pomilostitvi znižana na kazen odvzema prostosti, lahko sklene, da ga je treba poostreno osamiti, in sicer za čas najmanj šestih mesecev, a največ dveh let».

K temu pravi zakon o izvrševanju kazni odvzema prostosti št. 59/1965 v 5. členu naslednje: »Z izvrševanjem kazni v raznih vzgojnih poboljševalnih skupinah se teži k temu, da bi manj moteni obsojenci prestajali kazen ločeno od bolj motenih in da bi se za bolj motene obsojence lahko uporabljala učinkovitejša sredstva za njihovo poboljšanje. V vzgojnih poboljševalnih skupinah se izvršuje kazen po načelu, da imajo obsojenci v višji skupini manj pravic in več omejitev. Analogno so različno urejene tudi oblike in metode njihove delovne vzgoje in kulturno-prosvetne dejavnosti, obseg samoupravljanja in način zavarovanja».

Zakon ne ureja režima prestajanja kazni v posamezni vzgojni poboljševalni skupini. To ureja z internimi navodili ministrstvo za notranje zadeve, pod katerega upravo spadajo kazenski poboljševalni zavodi. Zakon pa točno določa možnosti izrekanja stroge izolacije.

V zakonu o izvrševanju kazni št. 59/1965 pravi 7. člen takole:

»Če zavzamejo obsojenci, ki so uvrščeni v tretjo vzgojno skupino, očitno negativno stališče do vzgojnih prizadevanj, ali če so ostala do sedaj uporabljena vzgojna sredstva, vključno z disciplinskimi kaznimi, brez učinka, lahko sodišče na predlog javnega tožilca ali upravnika kazenskega zavoda, ali pa tudi brez predloga, sklene, da se obsojenec osami. Sodišče lahko tako odloči tudi, če je obsojenčeva motenost posebno huda.

Obsojencu, ki je bil oddan v poostreno izolacijo, se ne prizna nobena žepnina, branje se mu omeji le na določene knjige in časopise, dopisovanje in sprejemanje obiskov se mu še bolj omeji kot je to določeno za obsojence tretje skupine. Razen tega ne sme sprejemati nobenih paketov. Obsojenci te kategorije se lahko zaposlijo le pri takih delih, ki ne motijo učinka poostrene izolacije na njihovo poboljšanje».

Ob izdelavi zakona o izvrševanju kazni odvzema prostosti so nekateri predlagali, da bi bilo treba v zakonski obliki določiti režim prevzgoje za vsako skupino posebej. To pa so sestavljavci zakona opustili, ker so današnje izkušnje in znanje o možnostih prevzgojnega procesa nezadostne. Obstajala je nevarnost, da bi strogo urejen režim predstavljal oviro za progresivni razvoj. Zato ureja zakon le režim poostrene izolacije, ki pomeni pomembno omejitev obsojenčevih pravic.

Ker je zakon v veljavi od 1. avgusta 1965, še ni mogoče govoriti o izkušnjah. Preveritve, ki so jih opravila javna tožilstva ob nadzorstvu zakonitosti, so ugotovile nekatere pomanjkljivosti v odločbah sodišč glede uvrstitve obsojencev v zakonsko določene skupine. De sodišča ne bodo povsem natanko razumela zakon, je bilo mogoče predvideti, ker so jim bile postavljene zahteve, na katere niso bile pripravljene.

Kazenski poboljševalni zavodi so storili potrebne ukrepe, tako da ni prišlo do motenj v organizaciji različnih skupin. Zavodi so začeli diferencirati obsojence znotraj samih skupin. S tem so hoteli poglobiti vzgojni vpliv v isti skupini in so premeščali obsojence bodisi v druge zavode z razmeroma milejšim režimom, ali pa v kolektive s strožjim režimom v sklopu istega zavoda.

Kolikor dopuščajo izkušnje zadnjih let, se počasi uvajajo nekatere nove metode v izvajanje svobodnejšega režima (ob manjši zavarovanosti na delovnem mestu, ob bolj svobodnem gibanju v določenih objektih zavoda in pod.). Za psihopate se je izoblikoval poseben oddelek, v katerega se uvrščajo psihopati, ki jih je kot take označil zdravnik. V tem oddelku so nameščeni kvalificirani sodelavci.

Pripravlja se tudi poseben oddelek za obsojene notorične alkoholomane, v katerem se bodo zdravili alkoholomani, če bo zdravljenje odredilo sodišče.

Resna ovira za uresničitev z zakonom določene klasifikacije obsojencev je pomanjkanje specializiranega osebja v kazenskih popoljševalnih zavodih. Predvsem gre za psihologe in pedagoge. Ta pomanjkljivost se odpravlja s sprejemanjem novih sodelavcev, vendar njihovo število ne zadostuje. Nič manj pomembna tudi ni prevzgoja starejših sodelavcev v zavodih, ki s svojimi sposobnostmi ne morejo zadostiti novim prevzgojnim nalogam. Zato danes še ne morem govoriti o pozitivnih uspehih, ker je za odstranitev mnogih ovir potreben določen čas.

Na področju znanstvenega raziskovanja metod prevzgoje in resocializacije se pospešujejo raziskovalne naloge. Sam zakon o izvrševanju kazni odvzema prostosti navaja takole:

»Pri vzgojnih popoljševalnih zavodih se ustanovi posvetovalno telo, ki je sestavljeno iz psihologov, pedagogov in drugih strokovnjakov. Pri ministrstvu za notranje zadeve pa se ustanovi kot posvetovalno telo znanstveni svet, sestavljen iz zastopnikov znanstvenih institucij, družbenih organizacij in državnih organov, ki naj prispeva k razvoju vzgojne dejavnosti v vzgojnih popoljševalnih zavodih« (3. člen).

Iz prejšnjih časov obstajajo še neke nejasnosti glede izvrševanja kratkotrajnih kazni odvzema prostosti. Obstajajo naziranja, ki še niso premagana, da ima namreč kratkotrajna kazen (nekako do treh mesecev) le majhen vzgojni učinek. Če pa pomislimo, da skoraj eno četrtnino vseh izrečenih kazni sestavljajo nepogojne kazni odvzema prostosti in da med njimi prevladujejo kazni do treh mesecev, tedaj postane vprašanje izvajanja teh kazni zelo aktualno. Zato je prva raziskovalna naloga namenjena ugotavljanju, kdaj naj se kratkotrajne kazni izrekajo in kakšen naj bo režim izvrševanja odvzema prostosti (to raziskovalno nalogo izvaja inštitut za kriminologijo pri generalnem javnem tožilstvu).

Druga, nič manj pomembna raziskovalna naloga posega na področje resocializacije. Po ugotovitvah je letno iz kazenskih zavodov pogojno odpuščenih približno 4000 obsojencev. Kljub temu, da so ljudski odbori po zakonskih predpisih dolžni skrbeti za pogojno odpuščene obsojence, obstajajo v tem pogledu velike pomanjkljivosti. Zato teče sedaj raziskovalna naloga, ki naj ugotovi način izvajanja skrbi za odpuščene obsojence in predlaga, kako naj se ta skrb izboljša. Tudi ta naloga je bila zaupana navedenemu inštitutu za kriminologijo.

V kazenskih popoljševalnih zavodih se bodo izoblikovale posebne skupine strokovnjakov (analitične skupine), katerih naloga bo na podlagi pridobljenih izkušenj natančneje določiti režim izvrševanja kazni v posameznih skupinah. Zavedajo se, da je današnje izvrševanje kazni še zelo pod vplivom naziranja, naj ima kazen zastrašujoč namen. Obstajajo tudi materialne težave, ki naj bi se počasi odpravljale (npr. graditev objektov, ki bodo omogočali diferenciacijo, premagovanje ekonomsko pridobitnih pogledov itd.), kar pa bo mogoče storiti le na podlagi znanstveno preverjenih predlogov.

Pri odločanju o uvrstitvi obsojenca v ustrezno skupino izhajajo sodišča iz zakonskih kriterijev. Ti so v določeni meri odvisni od domnevane teže storjenega dejanja in od domnevane možnosti storilčeve prevzgoje. Težišče pa obstoji v režimu izvrševanja kazni v določeni skupini in v občutljivi presoji sprememb v času obsojenčeve prevzgoje, ki imajo lahko za posledico njegovo premeščanje v druge vzgojne skupine.

Zato določa zakon o izvrševanju kazni odvzema prostosti, da sodišče lahko premesti obsojenca v nižjo (lažjo) vzgojno popoljševalno skupino, če pokaže obsojenec, ki je bil uvrščen v višjo vzgojno skupino, popoljšanje s svojim vzornim obnašanjem in marljivim delom skozi daljši čas. Po zakonu pa more sodišče obsojenca premestiti tudi v višjo (težjo) skupino, če obstajajo za to tehtni razlogi. O premestitvi odloča sodišče podisi na podlagi predloga javnega tožilca, upravnika popoljševalnega zavoda, obsojenca samega ali tudi brez takih pobud. Obsojenec lahko zaprosi za premestitev v nižjo skupino, in sicer po prestani eni tretjini kazni (oziroma, če je bil uvrščen v tretjo skupino, po prestani polovici kazni), najbolj zgodaj pa po šestih mesecih od dneva nastopa kazni.

Obstajajo torej sredstva, s katerimi se lahko izboljša uvrstitev obsojenca v skupino, ki jo je odredilo sodišče. Kriteriji, ki jih uporabljajo sodišča za prvo diferenciacijo obsojencev, so bolj splošne narave. Zato vidimo težišče v individualizaciji izvrševanja kazni v popoljševalnih zavodih in v izboljševanju režima prestajanja kazni v posameznih skupinah. Prva naloga je torej bistveno izboljšanje dosedanjih izkušenj s sistematičnim znanstvenim raziskovanjem, ne le v interesu izboljšanja vzgojnega procesa v okviru izvrševanja kazni odvzema prostosti, ampak tudi v interesu izboljšanja resocializacijskega procesa, s katerim kljub vsej skrbi vladnih organov še ne moremo biti zadovoljni.

(Iz nemškega rokopisa prevedel dr. Bronislav Skaberne)